

Uued võimalused surma põhjuse määramiseks välispõhjusest tingitud surma korral

Marika Väli^{1,2}, Heldi Kase²

Artikli eesmärk on anda ülevaade uutest võimalustest surma põhjuse määramiseks juhul, kui tegemist on välispõhjustest tingitud surmaga.

Surma põhjuse tuvastamise seadus (SPTS) on kehtinud 2005. aastast alates ja selle üsna pika aja jooksul on kohtuarstidel tekkinud uued võimalused surma põhjuse tuvastamiseks. Alates 01.09.2023 on Eestis kehtinud uus kohtuekspertiisiseadus (1), mille käigus tehti ka olulised täiendused surma põhjuse tuvastamise seadusesse.

Surma põhjuse tuvastamise seaduse § 21 lg 2 alusel tehakse kohtuarstlik lahang surma põhjuse tuvastamiseks välispõhjustest tingitud surma korral või juhul, kui surnud isikut ei ole võimalik tuvastada või tegemist on hiliste surmajärgsete muutustega. Kui tegemist on välispõhjustega, siis tuleb informeerida politseid, kes otsustab, kas teha tuleb kohtuarstlik lahang või ekspertiis.

Kohtuarstlik ekspertiis tehakse surma põhjuse tuvastamiseks kriminaalmenetluse seadustikuga sätestatud korras, kui on alust oletada, et isiku surm on saanud kuriteo tagajärjel (surma põhjuse tuvastamise seaduse § 19 lg 2).

SURMA VÄLISPÕHJUSED

Mis on surma välispõhjus? Arusaadavuse huvides on parem kirjeldada välispõhjust, lähtudes surma viisist ja surma põhjustest.

Välispõhjustest surma viisi alusel on järgmised:

- rünne (tapmine);

¹ TÜ bio- ja siirdemeditiini instituudi patoloogilise anatoomia ja kohtuarstiteaduse osakond,

² Eesti Kohtuekspertiisi Instituut

Marika Väli

- suitsiid ehk enesetapp, nt poomine, torke-lõikevigastused, ravimimürgistus;
- õnnetusjuhtum, nt kukkumine, uppumine, liiklusõnnetus, võrkeha sattumine hingamisteedesse;
- ebaselged juhtumid. Ebaselgete juhtumite korral peab olema välispõhjuste kahtlus, kui sellist kahtlust pole, siis tegeleb surma põhjuse määramisega perearst, kes otsustab, kas väljastab ise surma põhjuse teatise või saadab surnu patoanatomilisele lahangule.

Kui surma põhjuseks on haigus, siis määrab surma põhjuse pere- või raviarst, kes otsustab patoanatomilise lahangu tegemise vajaduse.

Rohkem küsimusi tekitavad juhtumid, kui räägime välispõhjustest surma põhjustest lähtudes.

Välispõhjustest surma põhjuste järgi on järgmised:

- mehaaniline vigastus: löömine, kukkumine, liiklustrauma jms;
- keskkonna (füüsikalise teguri) toime: madal temperatuur (nt

Heldi Kase

- alajahtumine) ja kõrge temperatuur (nt põleng);
- mürgi (keemilise aine) toime: mürgistused, sh alkohol, narkootilised ained, ravimid jm. Kui tegemist on kroonilise alkoholikuga, siis see pole näidustus kohtuarstlikuks lahanguks. Sellise juhtumiga tegeleb patoloog või perearst. Kohtuarstlikule lahangule saatmisel peab olema info, et inimene tarvitab alkoholi vahetult enne surma. Ei piisa sellest, kui ta tarvitab alkoholi pidevalt;
- muu teguri toime: nt bioloogilised mürgid, gaasid.

Kuni 01.09.2023 oli vaja teha iga välispõhjustest tingitud surmajuhumi või selle kahtluse korral klassikaline kohtuarstlik lahang, ja kuigi nii mõnelgi juhul oli kohtuarstil surma põhjus selge muude andmete ja uuringute alusel, polnud muud võimalust surma põhjuse fikseerimiseks. Ebamõistlik on kulutada kohtuarsti ressursi sellisel juhul lahangu tegemiseks, vaid pigem tuleks tal võimaldada keskenduda

tööle, mis aitab kaasa kuritegude avastamisele.

Paljudes riikides on kohtuarstidele antud välispõhjustest tingitud surma põhjuse tuvastamiseks ka muid võimalusi peale lahangu tegemise. See eeldab, et eriala on arenenud tasemele, mis võimaldab kasutada teisi meetodeid, eelkõige kohturadioloogilisi uuringuid. Eestis on kahes kohtuarstlikus osakonnas – Tallinnas (Põhja-Eesti kohtuarstlik osakond) ja Tartus (Lõuna-Eesti kohtuarstlik osakond) – võimalik teha surnule kompuutertomograafilist uuringut ja Tallinnas lisaks ka magnetresonantstomograafilist uuringut. Mõlemas kohtuarstlikus osakonnas on tööl radioloogiatehnikud ja Tallinnas kohturadioloog, kes on läbinud nii kohtuarstiteaduse kui ka radioloogia residentuuri.

LAHANGU MAHT

Alates 01.09.2023 (2) on kohtuarstil võimalus otsustada, millises mahus lahangu teha. Tavaliselt otsustab ta selle koos menetlejaga ja eelkõige peab aru saama, et kui kohtuarst otsustab valida muu viisi (mitte klassikalise lahangu), siis peab ta suutma oma valikut põhjendada.

Surma põhjuse tuvastamise seaduse § 21 lg 2¹ alusel on kohtuarstil surma põhjuse määramiseks järgmised võimalused, nn kohtuarstliku lahangu liigid:

- surnu kohtuarstlik välisvaatlus ja siseuuring;
- surnu kohtuarstlik välisvaatlus ja radioloogiline uuring;
- surnu kohtuarstlik välisvaatlus.

Surnu kohtuarstlik välisvaatlus ja siseuuring on senine nn klassikaline kohtuarstlik lahangu (täislahangu), mille käigus avatakse pea ja kehaõõned, uuritakse makro- ja mikroskoopiliselt kõiki elundeid. Täislahangu tähendab ka histoloogilise materjali võtmist, mis omakorda toob lisatööd arstile ja bioanalüütikule, kuigi paljudel juhtudel ei anna see surma põhjuse selgitamiseks lisandväärtust.

Surnu kohtuarstlik välisvaatlus ja radioloogiline uuring ehk digilahangu tehakse juhtudel, kui tegemist on

eluga kokkusobimatute vigastustega või kui kohtuarst otsustab selle teha muul põhjusel. Digilahangu võiks kasutada eluga kokkusobimatute suurte traumade korral, näiteks rongiõnnetused, kehaosade eraldumine üksteisest, plahvatused jm olukorrad, kui täislahangu ei anna surma põhjuse ja surma viisi määramiseks lisaväärtust. Samuti võiks seda kasutada hiliste surmajärgsete muutustega juhtumite korral, kui surnukeha on nii lagunenu, et ainuke võimalus diagnoosi täiendada on teha digilahangu. Samas ei ole ka see loetelu lõplik ning kohtuarst võib otsustada digilahangu kasuks ka muul põhjusel. Üheks selliseks näiteks on nn klassikalise kohtuarstliku lahangu tegemise loobumine religioossetel põhjustel. Klassikalise lahangu tegemise loobumine digilahangu kasuks võib olla vajalik ka muul juhul, kui kohtuarsti hinnangul on surma põhjuse tuvastamine võimalik digilahanguga või muid kaasaegseid radioloogilisi ja laboratoorseid uuringuid kasutades. Kohtuarstil peaks olema võimalus otsustada digilahangu tegemise võimaluse üle ka juhtudel, kui ta leiab, et see on surma põhjuse määramiseks piisav ja otstarbekas.

Surnu kohtuarstliku välisvaatluse korral vaadeldakse põhjalikult makroskoopiliselt olemasolevaid kehaosi ja luid. Surma põhjuse tuvastamiseks tehakse ainult välisvaatlus, kui tegemist on üksikute skeletiluude või nende osadega või kui siseelundid puuduvad kas osaliselt või täielikult või kui kohtuarst otsustab sellise vaatluse teha muul põhjusel.

Lisaks annab seadus võimaluse teha kohtuarstlik välisvaatlus koos tervishoiuteenuse osutamist tõendavate dokumentidega tutvumisega, kui isik viibis haiglas välispõhjustest tingituna ja surm saabus haiglas välispõhjuste tekitatud tüsistuse tagajärjel ning isikule on haiglas viibimise ajal tehtud uuringud, mis võimaldavad määrata surma põhjuse ning väljastada surma põhjuse

teatise. Otstarbekas on loobuda kohtuarstliku lahangu tegemisest juhul, kui isik viibis pikka aega haiglas ning sureb välispõhjustest tingitud tüsistuse (nt kopsuarteri trombemboolia, kopsupõletik) tagajärjel. Surma põhjuse teatise väljastab sellisel juhul kohtuarst.

RAVIARSTI ÕIGUS VÄLJASTADA SURMA PÕHJUSE TEATIS VÄLISPÕHJUSTEST TINGITUD SURMA KORRAL

Täiesti uue võimalusena antakse tervishoiuteenuse osutajale, s.t raviarstile, õigus väljastada surma põhjuse teatise välispõhjustest tingitud surma korral. Kui isik viibis haiglas välispõhjuste tagajärjel ja surm saabus haiglas välispõhjuste tekitatud tüsistuse või muu haiguse tagajärjel ning isikule on haiglas viibimise ajal tehtud uuringud, mis võimaldavad määrata surma põhjuse, võib tervishoiuteenuse osutaja väljastada surma põhjuse teatise tervishoiuteenuse osutamise dokumentide alusel ilma kohtuarstliku lahangu teha. See tähendab, et teatud juhtudel ei pea raviarst saatma surnut kohtuarstlikule lahangule välispõhjustest tingitud surma korral.

Raviarsti poolt surma põhjuse teatise väljastamise eelduseks on tervishoiuteenuse osutamist tõendavate dokumentide korrektne täitmine, s.t et kui hiljem tekib kellelgi küsimusi, siis saab nendele vastata, kasutades just tervishoiuteenuste osutamist tõendavaid dokumente. Teiseks eelduseks on surma selge põhjus ja see, et raviarst on teatud vajalikud uuringud, nt radioloogilised.

Millal selline võimalus tekib? Need on eelkõige juhtumid, kui isik on viibinud pikka aega haiglas ning sureb välispõhjustest tingitud tüsistuse (nt kopsuarteri trombemboolia, kopsupõletik) tagajärjel. Seda muidugi eeldusel, et varem on tehtud vastavad radioloogilised ja laboratoorsed uuringud. Näiteks võib tuua sellise olukorra, kui inimene

on liiklusavarii tagajärjel haiglas (ise sõitis, s.t polnud kaasreisijaid), aga sureb tüsistuste tagajärjel. Kuna ta oli hospitaliseeritud välispõhjuse tõttu, siis varem pidi kindlasti tegema kohtuarstliku lahangu ja surnu saadeti Eesti Kohtuekspertiisi Instituuti lahkamisele, nüüd võib aga tervishoiuteenuse osutaja surma põhjuse teatise ise väljastada. Kui aga siiski on vaja teha lahangu, siis kaasatakse politsei ja surma põhjuse määrab kohtuarst lahangu.

KOKKUVÕTE

Kohtuarstid ei kasuta surma põhjuse tuvastamiseks alati klassikalist lahangu, vaid selleks võib raken-

dada ka muid võimalusi: välisvaatlus, välisvaatlus koos digilahanguga ja välisvaatlus koos tervishoiuteenuse osutamist tõendavate dokumentidega. Kui on tegemist kuriteoga või selle kahtlusega, siis viiakse alati läbi surnu kohtuarstlik ekspertiis.

Tervishoiuteenuse osutaja, s.t raviarst, võib välispõhjuse korral väljastada ise surma põhjuse teatise, kui asjaolud ja surma põhjus on selge ning haiglas viibimise ajal on tehtud kõik vajalikud uuringud ja need andmed on korrektselt dokumenteeritud tervishoiuteenuse osutamist tõendavates dokumentides.

Arst, sh perearst saab väljastada surmaga seotud dokumendid, kui

inimese kohta on tervishoiuteenuse osutamist kajastavates dokumentides andmed, mis lubavad määrata surma põhjuse. Kui perearstil puuduvad andmed eluajal põetud haiguse kohta, mis võib olla surma põhjuseks, ja puuduvad näidustused kohtuarstlikuks lahanguks või ekspertiisiks, siis ta saadab surnu patoanatomilisele lahangule surma põhjuse tuvastamiseks.

KIRJANDUS

1. Kohtuekspertiisiseadus (01.09.2023). RT I 03.02.2023. <https://www.riigiteataja.ee/akt/103022023001>.
2. Surma põhjuse tuvastamise seadus (13.04.2005). RT I 2005, 24, 179; viimati muudetud 01.01.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/895466?leiaKehtiv>.

Erratum

Eesti Arsti 2024. aasta novembrinumbris ilmunud ravijuhendi tutvustusse „Sagedasemate hingamis- ja kuseteede infektsioonide ambulatoorne diagnostika ja ravi“ (Eesti Arst 2024;103(11):581–5) on sattunud viga. Lisas (lk 585) peaks olema lastel kopsupõletiku ravi alternatiiviks klaritromütsiin, mitte doksütsükliin, mis on ekslikult tabelis kirjas.

Toimetuse palub vea pärast vabandust.

Eesti Arsti toimetuse